

Mikulová, Jana

Věty účelové

In: Mikulová, Jana. *Syntax latinských vedlejších vět*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 163-171

ISBN 978-80-210-7207-7; ISBN 978-80-210-7210-7 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131783>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VĚTY ÚČELOVÉ

Věty účelové vyjadřují **účel, za jakým je vykonáván děj věty hlavní**. Odpovídají na otázku „Za jakým účelem nebo s jakým cílem se něco děje?“. Svým významem jsou tedy obráceny do doby následující po ději věty hlavní (viz např. „Přišli jsme, abychom vám pomohli.“). Tím se věty účelové liší od vět příčinných, které vyjadřují děj předcházející před dějem věty hlavní nebo s ním současný (viz např. „Zůstali jsme doma, protože přšelo a byla zima.“). V typických souvětích s větou účelovou je přítomen rys úmyslu a kontroly nad dějem, podmět věty hlavní bývá životný a obvykle se jedná o lidskou bytost.

Spojky, negace, výrazy ve větě hlavní

Věta účelová je uvozena spojkami **ut „aby“** (1) (s archaickou variantou *uti*) a **ne „aby ne“** (2). Někdy se v záporné účelové větě vyskytuje i spojení *ut ne „aby ne“*. V účelové větě se může vyskytnout i **záporka non**, která se však vztahuje pouze k **jednomu větnému členu** a slouží k vyjádření důrazu či protikladu (3).

- (1) *Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur.* (Cic. S. Rosc. 111)
Přátelství se uzavírají proto, aby se vzájemnými službami dosahovalo společného prospěchu.
- (2) *...custodesque circa omnes portas missi [sc. sunt], ne quis urbe egrederetur.* (Liv. 28, 26, 11)
...a ke všem branám byly poslány stráže, aby z města nikdo neodešel.
- (3) *Nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias (...) expleret?* (Cic. Verr. II 4, 47)
Nezdá se vám snad, že to udělal, aby uspokojil nechtivost jednoho člověka nebo svoje oči, ale nesmyslné požadavky všech chtivých lidí?

Souřadné spojení účelových vět

Při souřadném spojení (koordinaci) dvou záporných vět se používá také spojka **neve / neu** „a aby ne“. Používání spojek v souřadně spojených větách je uvedeno v následujícím přehledu.

<i>ne... neve (neu)</i>	aby ne... a aby ne
<i>ut neque... neque / neve (neu)... neve (neu)</i>	aby ne... a aby ne
<i>ut... neque</i> nebo <i>neve / neu</i>	aby... a aby ne...
<i>ne... et ut</i>	aby ne... a aby

(4) *Fide data egressus claudi curiam iubet, praesidiumque in vestibulo relinquit, ne quis adire curiam iniussu suo neve inde egredi possit.* (Liv. 23, 2, 10)

Po složení slibu vyšel z radnice, přikázal ji zavřít a postavil do předsíně stráž, aby bez jeho rozkazu nemohl nikdo do radnice vejít nebo odtud vyjít.

(5) *Quod magis ut liqueat, neve hoc ego fingere credar, / ipse velim poenas experiare meas.* (Ov. trist. 3, 11)

Abyste bylo jasné, aby to nevypadalo, že si vymyslím, chtěl bych, abyste poznal můj trest.

Spojka quo

Ve větách účelových se může objevit také spojka **quo**, a to zejména v kombinaci s komparativem ve větě vedlejší. Do češtiny se překládá spojkou „aby“ nebo spojením „aby tím“.

(6) *Gabinium arcessit, quo maior auctoritas sermoni inesset.* (Sall. Catil. 40, 6)

Povolal Gabinia, aby řeč měla větší váhu.

Neurčitá zájmena po spojce ne

Po spojce **ne** se obvykle používají neurčitá zájmena a příslovce, která nezačínají na *ali-*, mají hypotetický význam a povahu příklonky. Jedná se o zájmena **quis, quid; qui, qua, quod**, příslovce **quando** apod., která se v kombinaci se spojkou **ne** obvykle do češtiny překládají pomocí záporných zájmen a příslovcí. Spojení **ne quis** se tedy překládá „aby nikdo“ (7), **ne quid** „aby nic“, **ne quando** „aby nikdy“ atd. Je však možný i překlad kladnými výrazy, je-li to v konkrétní větě vhodné.

- (7) ...*custodesque circa omnes portas missi* [sc. sunt], **ne quis** urbe egrederetur. (Liv. 28, 26, 11)
...a ke všem branám byly poslány stráže, aby z města nikdo neodešel.

Výrazy ve větě hlavní

Ve větě hlavní se mohou vyskytnout např. výrazy **eo**, **ideo**, **idcirco**, **ob eam rem**, **propterea** „proto“. Často se však ve větě hlavní žádný z uvedených výrazů neobjevuje.

- (8) *Legum ministri magistratus, legum interpretes iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* (Cic. Cluent. 146)
Úředníci podle zákonů jednají, soudci je vykládají a konečně my všichni jim sloužíme proto, abychom mohli být svobodní.

Způsoby ve větě vedlejší

Ve větě účelové se vždy používá konjunktiv, a to buď **konjunktiv přítentu**, nebo **konjunktiv imperfekta**. Volba konjunktivu závisí na čase predikátu věty hlavní. Pokud je ve větě hlavní čas hlavní, používá se ve větě vedlejší konjunktiv přítentu (9). Pokud je ve větě hlavní čas vedlejší, používá se ve větě vedlejší konjunktiv imperfekta (10). Do češtiny se konjunktiv přítentu i imperfekta překládají **kondicionálem**.

Věta hlavní	Věta vedlejší
čas hlavní (prézens, futurum, imperativ) <i>Veniunt, ut</i> Přichází, aby	konjunktiv přítentu <i>te adiuvent.</i> ti pomohli.
čas vedlejší (všechny časy minulé) <i>Venerunt, ut</i> Přišli, aby	konjunktiv imperfekta <i>te adiuverant.</i> ti pomohli.

- (9) *Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur.* (Cic. S. Rosc. 111)
Přátelství se uzavírají proto, aby se vzájemnými službami dosahovalo společného prospěchu.
- (10) ...*Sittius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret.* (Cic. Sull. 56)
...do zadní Hispánie poslal Sittia, aby v té provincii vyvolal nepokoje.

Odchytky od výše popsaných pravidel mohou nastat u „nepravých“ účelových vět, jejichž obsah se nevztahuje k ději věty hlavní, ale jedná se o komentář autora apod. Typickým příkladem jsou věty s povahou **vsuvky**, např. *ut ita dicam* „abych tak řekl“, *ut vere dicam* „abych řekl pravdu“. Tentýž princip se uplatňuje i u vět typu „Tak abys znal jeho názor, řekl mi...“, které často obsahují autorský komentář a nevyjadřují účel děje ve větě hlavní v užším slova smyslu. Vykazují větší míru nezávislosti na větě hlavní než ostatní účelové věty. Projevuje se to tím, že se v nich po čase vedlejším někdy objevuje konjunktiv přítomnosti, který se vztahuje k přítomnosti, v níž se nachází mluvčí (11), (12). Nepravé věty účelové také často předcházejí před větou hlavní (12), (13).

- (11) *Saepe enim excellentiae quaedam sunt, qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege.* (Cic. Lael. 69)
Často někdo nad ostatními vyniká, jako třeba vynikal Scipio v našem, abych tak řekl, kroužku.
- (12) *Quo modo, ut alia omittam, mortem filii tulit!* (Cic. Lael. 9)
A abych pominul to ostatní, jak nesl smrt syna!
- (13) *Ac ne ignores, quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam aperte...* (Cic. fam. 5, 7, 3)
A abys věděl, co jsem postrádal v tvém dopise, napíšu to otevřeně...

Vztažné věty účelové

Účel může být vyjádřen rovněž vedlejší větou vztažnou s konjunktivem vět účelových, tedy s **konjunktivem přítomnosti** po čase hlavním a **konjunktivem imperfekta** po čase vedlejším. Účelový význam vyplývá z **kontextu**. Do češtiny lze tyto věty překládat stejně jako ostatní věty účelové, např. *qui* může být přeloženo stejně jako *ut (is/ii)* „aby (on/oni)“, *quam* stejně jako *ut eam* „aby ji“ atd. Přítomnost vztažného zájmena či příslovce je možné zohlednit překladem pomocí vztažného zájmena či příslovce a kondicionálu, např. *qui* „který by / kteří by“ (14), *quam* „kterou by“.

- (14) *...legatos ad T. Quinctium miserunt, qui consilium ab eo peterent.* (Liv. 35, 25, 3)
...poslali k Titu Quinctiovi legáty, aby / kteří by ho požádali o radu.

Vztažné věty účelové se nevyskytují ve všech kontextech jako spojkové věty s *ut/ne*. Používají se zejména po slovesech s významem „poslat“ nebo „vybrat, zvolit“ a nejsou záporné.³⁷

³⁷ Cabrillana Leal (2011, s. 30–31).

Jiné způsoby vyjádření účelu

Účel lze v latině vyjádřit také dalšími způsoby. Ze slovesných prostředků mezi ně patří:

- supinum po slovesech pohybu,
- gerundium / gerundivní konstrukce v akuzativu po předložkách *ad*, *propter*, *ob*,
- gerundium / gerundivní konstrukce v genitivu ve spojení s *causa* či *gratia*,
- gerundium / gerundivní konstrukce v dativu,
- participium futura, případně participium přítomného času.

Participia se pro vyjádření účelu vyskytují častěji až od Livia dále. Přehled prostředků pro vyjádření účelu v latině podává následující tabulka, která je doplněna příklady originálních vět.

Typ konstrukce		Příklad
věta účelová s <i>ut/ne</i>	(15)	<i>Legati missi sunt, ut pacem peterent.</i>
věta vztažná s konjunktivem	(16)	<i>Legati missi sunt, qui pacem peterent.</i>
supinum	(17)	<i>Legati missi sunt pacem petitum.</i>
<i>ad/propter/ob</i> + gerundi(v)um	(18)	<i>Legati missi sunt ad pacem petendam.</i>
<i>causa/gratia</i> + gerundi(v)um	(19)	<i>Legati missi sunt pacis petendae causa.</i>
dativ gerundi(v)a	(20)	<i>Locum idoneum urbi condendae elegit.</i>
participium futura	(21)	<i>Legati missi sunt pacem petituri.</i>
participium přítomného času	(22)	<i>Legati missi sunt pacem petentes.</i>

- (15) ...*ab rege missi erant legati, ut omnem pacis condicionem acciperent...* (Liv. 37, 45, 19)
...král poslal vyslance, aby přijali veškeré podmínky míru...
- (16) ...*victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem aequam peterent...* (Liv. 9, 4, 1)
...z nutnosti posílají legáty, aby nejprve žádali o mír za příznivých podmínek...
- (17) ...*Veientes pacem petitum oratores Romam mittunt.* (Liv. 1, 15, 5)
...obyvatelé Vejí posílají do Říma řečníky žádat o mír.
- (18) *Legatos (...) ad pacem petendam in castra Romana (...) miserunt.* (Liv. 41, 10, 4)
Poslali do římského tábora legáty žádat o mír.
- (19) ...*Menapii legatos ad eum pacis petendae causa mittunt.* (Caes. Gall. 6, 6, 2)
...Menapiové k němu poslali legáty žádat o mír.
- (20) *Non sine causa dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt...* (Liv. 5, 54, 4)
Ne bezdůvodně vybrali bohové i lidé toto místo pro založení města...

- (21) ...*suasitque senatui, ut legatos cum virginibus Vestalibus mitterent pacem (...) peti-
turos.* (Suet. Vit. 15, 4)
...přesvědčil senát, aby poslali legáty s Vestálkami žádat o mír.
- (22) *Magnificumque id Syphaci (...) visum duorum opulentissimorum ea tempestate du-
ces populorum uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse.* (Liv. 28, 18, 1)
Syfakovi se zdálo skvělé, že velitelé dvou v té době velmi mocných národů přišli v jeden
den žádat o mír a přátelství s ním.

Přehled

V přehledu jsou uvedeny pouze základní spojky a základní pravidla pro používání způsobů ve větě vedlejší.

Spojky	<i>ut</i> <i>ne</i>	aby aby ne
Výrazy ve větě hlavní	<i>eo, ideo, idcirco, ob eam rem, propterea</i>	proto
Způsoby	konjunktiv přítentu <i>Veniunt, ut te adiuvent.</i> Přicházejí, aby ti pomohli.	po čase hlavním ve větě hlavní
	konjunktiv imperfekta <i>Venerunt, ut te adiuverant.</i> Přišli, aby ti pomohli.	po čase vedleším ve větě hlavní
Jiné způsoby vyjádření	vzážné věty s konjunktivem vět spojkových supinum po slovesech pohybu <i>ad, propter, ob</i> + gerundium / gerundivní konstrukce <i>causa, gratia</i> + gerundium / gerundivní konstrukce gerundium / gerundivní konstrukce v dativu spojité participium futura nebo přítentu	

Doplnění: rozdíl mezi *ne dicam* a *ut non dicam*

V účelových větách s povahou vsuvky *ne dicam* a *ut non dicam* je rozdílná záporka spojena s rozdílem ve významu. Věta *ut non dicam* znamená „abych nemluvil o“, „a to nebudu mluvit o“ a má stejný význam jako *ut omittam* „abych pominul“, „abych nemluvil o“. Jedná se o prostředek sloužící ke **zdůraznění**.

- (23) ...*ut ea non dicam, quae saepissime et legi et audivi, nihil mali esse in morte...* (Cic. *fam.* 5, 16, 4)
 ... abych nezmiňoval to, co jsem velmi často četl a slyšel, totiž že na smrti není nic špatného, ...

Věta *ne dicam* znamená „ať neřeknu“, „neřkuli“, „dokonce se dá říct“ a slouží k **oslabení příliš silného výrazu**.

- (24) *Sed plerique perverse, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi esse non possunt...* (Cic. *Lael.* 82)
 Ale většina lidí nerozumně, neřkuli nestoudně, chce mít takové přátele, jací sami být nemohou ...

Tipy pro překlad: spojka *ut* v různých typech vět

Spojka *ut* se vyskytuje v různých typech vět. Vedle vět účelových se jedná o obsahové věty žádací, obsahové věty oznamovací, obsahové věty tázací, věty účinkové, časové, srovnávací a přípustkové. Věty se mezi sebou liší významem, způsobem (a časem) ve větě vedlejší, záporkou ve větě vedlejší, výrazy ve větě hlavní apod. Základní přehled rozdílů je uveden v následující tabulce, nejedná se však o výčet všech možností. Do tabulky jsou zařazeny i dosud neprobrané druhy vět, které jsou pro přehlednost odlišeny podbarvením.

Druh věty	Spojka a záporka	Překlad	Výrazy ve větě hlavní / typ predikátů	Způsob ve větě vedlejší	Příklad
účelová	<i>ut / ne</i>	aby	<i>propterea, ob eam rem, ideo, idcirco...</i>	konjunktiv přítentiu, konjunktiv imperfekta	<i>Veni, ut te adiuuarem.</i> Přišel jsem, abych ti pomohl.
obsahová žádací	<i>ut / ne</i>	aby	<i>petere, persuadere, dicere...</i>	konjunktiv přítentiu, konjunktiv imperfekta	<i>Oro te, ne abeas.</i> Prosím tě, abys neodcházel.
obsahová oznamovací	<i>ut (non)</i>	že	<i>accidit, fit, mos est...</i>	konjunktiv přítentiu, imperfekta, event. perfekta	<i>Fit, ut id non credant.</i> Stává se, že tomu nevěří.

obsahová tázací	<i>ut (non)</i>	jak	<i>quaerere, interrogare, nescire, videre,...</i>	konjunktiv podle souslednosti časové	<i>Vide, ut id actum sit.</i> Podívej se, jak se to stalo.
účinková	<i>ut (non)</i>	že, takže	<i>ita, sic, tam, adeo, tantus, talis,...</i>	konjunktiv přítomného, imperfekta, perfekta, vzácně i plusquamperfekta	<i>Id ita parvum est, ut videri non possit.</i> Je to tak malé, že to nelze vidět.
časová	<i>ut (non)</i>	jakmile, když		indikativ, nejčastěji perfekta a futura II	<i>Ut id cognovero, tibi dicam.</i> Jakmile se to dozvim, řeknu ti.
srovnávací	<i>ut (non)</i>	jako, jak	<i>sic, ita,...</i>	indikativ	<i>Ita est, ut dicis.</i> Je to tak, jak říkáš.
přípustková	<i>ut (non)</i>	i když ne, třebaže ne	<i>tamen</i>	konjunktiv podle souslednosti časové	<i>Ut id neget, tamen non ei credo.</i> Třebaže to popírá, přece mu nevěřím.

Ve větách účelových a obsahových žádacích se používají stejné spojky a způsobů.³⁸ **Věty žádací** však plní **funkci předmětu** (např. „prosít, aby“, „napomínat, aby“) nebo **podmětu** (např. „je dovoleno, aby“) predikátu ve větě hlavní, kdežto **věty účelové** stojí na pozici **příslůvečného určení účelu** (např. „přišli, aby“). Obsahové věty oznamovací a tázací stojí na pozici podmětu nebo předmětu stejně jako obsahové věty žádací, ale používají se po jiných typech predikátů a jsou negovány záporkou *non*. U vět tázacích se uplatňuje souslednost časová v plném rozsahu.

Věty **účinkové** se od vět účelových liší kromě řady formálních znaků (záporka, konjunktivy, výrazy ve větě hlavní) tím, že vyjadřují **důsledek plynoucí z děje věty hlavní**, který nemusí být vždy úmyslný. Pro věty účelové je naopak rys „úmysl“ charakteristický. Věty časové a srovnávací se proti předchozím typům vět liší používáním indikativu ve větě vedlejší.

Rozeznání účelové věty

Česká spojka „aby“ uvozuje kromě vět účelových také obsahové věty žádací a oznamovací. Může se však objevit i v jiných typech vět, např. ve větách účinkových. Je proto třeba nejprve určit, zda se jedná o větu účelovou. Pro českého mluvčího je obvykle nejobtížnější odlišit větu účelovou od věty žádací. Věta žádací obsazuje pozici podmětu

³⁸ Do tohoto přehledu nejsou zahrnuty věty obavné uvozené spojkou *ut*, která je spíše okrajová. Ve větách obavných se může vyskytnout i konjunktiv perfekta nebo plusquamperfekta.

nebo předmětu, a proto se na ni lze zeptat některou z **pádových otázek** podle typu věty a slovesné vazby. V případě věty *ut...reportentur* (25) se např. jedná o otázku „O co prosíš?“. Věta účelová naproti tomu vyjadřuje příslovečné určení účelu, a proto se na ni nelze zeptat pádovou otázkou, ale pouze otázkami „**proč?**“, „**za jakým účelem?**“ apod. Např. na *ut...traduceret* (26) se lze zeptat „Proč přišel?“, nikoliv „Kdo přišel?“ nebo „*Koho přišel?“. Větu účelovou lze do latiny vždy přeložit spojkovou větou s *ut/ne*, kdežto věta žádací může mít podobu nejen věty spojkové s *ut/ne* (25), ale např. i akuzativu s infinitivem (např. po predikátech *velle, necesse est* apod.), viz (27).

- (25) *Illi orant atque obsecrant, ut in Siciliam navibus reportentur.* (Caes. civ. 2, 43, 1)
Prosí a zapřísahají [ho], aby byli na lodích převezeni zpět na Sicílii.
- (26) *Is venit, ut legiones in Siciliam traduceret.* (Cic. Att. 11, 20, 2)
Přišel, aby převedl legie na Sicílii.
- (27) *Enim volo te adesse.* (Plaut. Persa 612)
Chci totiž, abys tu byl.

Po některých predikátech (např. „je užitečné“, „je zvykem“) odpovídá česká věta s „**aby**“ **obsahové větě oznamovací**. Je rovněž odpovědí na pádovou otázku, ale na rozdíl od věty žádací pouze **konstatuje nějakou skutečnost** a nesnaží se přimět adresáta k nějaké činnosti. V závislosti na typu řídicího predikátu může mít oznamovací věta podobu spojkové věty s *ut (non)* (28) nebo akuzativu s infinitivem (29) či nominativu s infinitivem.

- (28) *Mos est Syracusis, ut siqua de re ad senatum refertur, dicat sententiam, qui velit.* (Cic. Verr. II 4, 142)
V Syrákúsách je zvykem, že pokud je nějaká záležitost předložena senátu, může k ní kdokoli vyjádřit svůj názor.
- (29) *...templa deis immortalibus voveri mos erat,...* (Liv. 10, 42, 7)
...bylo zvykem slibovat nesmrtelným bohům, že se jim postaví chrámy...

Účel může být někdy v češtině vyjádřen pomocí věty uvozené částicí „ať“, např. „Drž mě, ať nepadnu.“ Do latiny se věty tohoto typu překládají stejně jako ostatní věty účelové.

Drž mě, **ať nepadnu.** *Tene me, ne cadam.*
Drž mě, **abych nepadl.** *Tene me, ne cadam.*

